

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок за темою статті є наступні: 1) аналіз взаємозв'язків диспозиції з іншими структурними елементами кримінально-процесуальних норм – гіпотезою і санкцією; 2) дослідження особливостей норм, якими передбачені владні повноваження державних органів і службових осіб, що здійснюють кримінальне судочинство.

Список літератури: 1. Загальна теорія держави і права: Підручник / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х., 2002. 2. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. М., 1967. 3. Ларин А. М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства. М., 1985. 4. Милицин С. Д. Предмет регулирования советского уголовно-процессуального права. Свердловск, 1991. 5. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. 6. Алексеева Л. Б. Теоретические вопросы системы уголовно-процессуального права. М., 1975. 7. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М., 1978. 8. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права: Монографія. Дніпропетровськ, 2006. 9. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник/ Пер. з рос. Х., 2006. 10. Галкин Б. А. Советский уголовно-процессуальный закон. М., 1962. 11. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: Монографія. Дніпропетровськ, 2006. 12. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. М., 1951. 13. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. М., 1961. 14. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: поняття і структура // Юридична Україна. 2005. № 3. 15. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание). М., 1973. 16. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики). М., 1971. 17. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров. М., 2001. 18. Ветрова Г. Н. Санкции в судебном праве. М., 1991. 19. Онуфрієнко О. Алгоритмічна природа норм права та нормативно-правових актів: досвід простеження аналогій // Українське право. 2000. № 1. 20. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. М., 2003. 21. Шагиева Р. В. Процессуально-правовые нормы и некоторые вопросы их реализации в зрелом социалистическом обществе: Дисс. ... канд. юрид. наук. Казань, 1982. 22. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / Строгович М. С., Алексеева Л. Б., Ларин А. М. М., 1979. 23. Stefani G., Levansseur G. Procedure penale. Paris, 1962. 24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., 2003.

Надійшла до редколегії 27.04.07

Д. О. Акіменко, О. В. Конціялов

ТАКТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Підтримка високого ступеня боєздатності й працездатності працівників ОВС досягається ціною значних психоемоційних та фізичних навантажень, але виконання оперативних завдань насамперед залежить від необхідного рівня підготовки до дій в різноманітних умовах, у тому числі в умовах надзвичайної ситуації, пов'язаних з обмеженнями у просторі та часі. Мета даної роботи полягає в тому, щоб з урахуванням досвіду проведення спеціальних оперативних дій дослідити вплив умілого прогнозування на виконання завдань у різноманітних обставинах. Спираючись на загальні дослідження й публікації вчених Г. А. Васильєва, В. І. Гро-

мова, М. А. Мильштейна, В. Е. Савкіна, А. К. Слободянко, вважаємо необхідним розгляд тактичного прогнозування як елементу підготовки особового складу до здійснення оперативних дій.

Багаторічний досвід проведення спеціальних операцій органами внутрішніх справ свідчить, що успішне виконання завдань, поряд з іншими факторами, залежить від правильного рішення питань керівництва та управління підлеглими.

Можна навести багато прикладів, коли добре підготовлені та забезпечені усім необхідним наряди або підрозділи не виконували поставлені перед ними завдання тільки через недостатньо вміле планування та управління безпосередніх і прямих начальників, та навпаки, коли вони знаходились у гіршому положенні порівняно з іншими, але при наявності тільки вмілого керівництва завдання вирішувались успішно.

Практика підтверджує, що планування та успішне проведення спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців передбачає два основні напрямки: організаційно-аналітичний, а також розрахунок сил та засобів.

Аналітичний складається з підбору, аналізу, вивчення та оцінки всієї інформації про злочинців.

У структурі аналітичної роботи при плануванні спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців, звільненню заручників обов'язково є елемент передбачення, оскільки будь-яке тактичне рішення звернено у майбутнє і має відповідати на запитання: як потрібно діяти?

Прогнозування – це різновид передбачення, яке ґрунтується на раніше зібраній упорядкованій (систематизованій) інформації про злочинців (кількість, озброєння, ступінь небезпеки, можлива тактика дій), заручників, можливу місцевість (об'єкті) майбутні дії, пори року, час доби, погодні умови і так далі. Оперативно-тактичне прогнозування відноситься до категорії вірогідних. У прогностиці (науці про прогнозування) його розуміють як передбачення майбутнього, у якому оперують або вірогідною, або категорично-визначеною структурою минулого досвіду інформацією про наявну ситуацію. «Колишній досвід і оперативна обстановка дає підставу для створення гіпотез про те, що трапиться у майбутньому, при чому кожному з них приписується визначення вірогідності. Відповідно до такого прогнозу здійснюється попередня настрійка – підготовка до дій у майбутній ситуації, що приводить до найбільшої вірогідності при досягненні якоїсь мети» [1, с. 36–38].

Тактичне прогнозування є результатом роздумів керівника спеціальної операції, оперативного штабу в цілому, пошуку відповіді на питання про те, як може змінитися тактична обстановка на тому чи іншому етапі спеціальної операції, як потріб-

но діяти в очікуваній ситуації, як поведуть себе злочинці. Результатом тактичного прогнозування є прогнозований висновок або прогноз – достатньо чітке визначення майбутніх подій. Прогноз стимулює активність, наступальність, вибір ефективних дій усіма групами бойового порядку спеціальних підрозділів, їх скомбінованість, відволікання уваги та дезорієнтацію злочинців, допомагає використовувати озброєння, спеціальні та технічні засоби при проведенні спеціальних операцій.

Будь-який прогноз є результатом оцінки наявної інформації і логічних висновків з цієї оцінки. Таким чином, тактичне прогнозування – це найважливіший елемент тактичного мислення, інформаційно-логічний процес, що передує прийняттю рішення, впливаючи на його зміст і вибір засобів та методів реалізації дій у спеціальних операціях.

У тактичному прогнозуванні мають значення не тільки встановлені факти, але й, у більшій мірі, теоретичні положення, спеціальні знання, отримані працівниками органів внутрішніх справ, що входять до складу оперативного штабу, завдяки професійній підготовці та досвіду боротьби зі злочинністю.

Часто використовуються психологічні, медичні, технічні, економічні та інші знання спеціалістів для прогнозу вірогідного розвитку подій і поведінки злочинців або заручників, в тому числі їх психологічної реакції на силові дії працівників органів внутрішніх справ.

Тому у процесі професійної підготовки керівного складу органів внутрішніх справ застосовується різні методи навчання. Основними із них є усний виклад матеріалу (розповідь, наказ, лекція) бесіда, показ, вправи, самостійна робота. Усі перераховані методи не можуть в певній мірі дати відповідь, як діяти керівнику (члену) оперативного штабу при проведенні спеціальної операції. Основна форма підготовки керівного складу оперативних штабів – командно-штабні навчання та тренування, де в повній мірі кожен може реалізувати уміння прогнозувати розвиток подій при проведенні тієї чи іншої спеціальної операції.

Тільки при проведенні командно-штабного тренування можна використовувати такий метод навчання, як експертне дослідження. Основою цього методу є всебічне прогнозування подій, що відбуватимуться. Його мета – пошук альтернативних дій при проведенні будь-яких спеціальних операцій. Для цього необхідно дослідити, а потім спрогнозувати ситуації озброєного зіткнення зі злочинцем, відтворити зовнішній вигляд обставин, врахувати всі особливості зустрічі зі злочинцем.

Прогнозування органами внутрішніх справ МВС України оперативних дій включає своєчасну розробку оперативного

плану. Це робиться на основі оцінки оперативної обстановки, прогнозування її змін.

Для попереднього планування дій органів внутрішніх справ за особливих умов (підготовка типових оперативних планів) і для ухвалення рішення на проведенні конкретної спеціальної операції керівнику й оперативному штабу потрібно мати різноманітні дані про обстановку, які можна поєднати за такими елементами: загальна оперативна обстановка, окрема оперативна обстановка, власні сили і засоби, залучені сили і засоби (сусіди), місцевість, гідрометеорологічні умови, пора року і час доби, радіаційна, хімічна, бактеріологічна обстановка, соціально-економічний стан регіону, настрої населення. Крім того, при попередньому плануванні важливим елементом обстановки є оцінка наявного досвіду проведення подібних операцій: шляху пересування, місця укриття озброєних злочинців, місця виникнення масових заворушень, їхні причини, масштаби тощо.

Загальна оперативна обстановка характеризується статистичними даними про стан злочинності в регіоні і даними оперативних служб, що збирають, узагальнюють й аналізують інформаційні центри й оперативні підрозділи постійно, тому спеціальне збирання інформації при підготовці і веденні операції не потрібно. Дані про загальну оперативну обстановку необхідні при плануванні операцій щодо запобігання і припинення масових заворушень, оскільки дають матеріал для прогнозування ймовірності їхнього виникнення в тому або іншому районі. Але і за надзвичайних ситуацій іншого (у тому числі й некриміногенного) характеру необхідний облік загальної оперативної обстановки, щоб прогнозувати ймовірне її ускладнення. Врахування загальної оперативної обстановки дозволяє вирішувати питання про можливість виділення сил і засобів того чи іншого регіону для дій в інших районах і регіонах; визначення напрямку основних зусиль операції; необхідність і напрямок маневру силами і засобами в районі з найскладнішою оперативною обстановкою; про необхідні оперативні резерви начальника.

Окрема оперативна обстановка – це інформація про конкретну надзвичайну подію: стихійне лихо, катастрофу, масові заворушення, збройні напади, захоплення повітряного судна, заручників тощо. В операціях, пов'язаних із веденням спеціальних бойових дій, – це дані про супротивника (учасників масових заворушень, озброєних злочинців, терористів, диверсійно-розвідувальні групи тощо).

Для прийняття рішення керівнику й оперативному штабу необхідно знати: становище і характер дій, склад, місця укриття, розташування, озброєння, наміри, а якщо можливо – національну

та соціальну належність, особисті якості злочинців, організаторів масових заворушень, їхній морально-психологічний стан тощо.

Після оцінки всіх наявних даних про супротивника (злочинця) приймається рішення про проведення операції, визначаються нові завдання з оперативно-розшукового забезпечення і розвідки. Слід враховувати, що злочинці, організатори масових заворушень намагаються приховати свої наміри, місця укриття тощо, а тому необхідно навчитися (за наявними даними) аналізувати ситуацію і робити правильні висновки.

Власні сили та засоби керівник і оперативний штаб вивчають за такими показниками: стан, склад, озброєння й екіпірування, наявність і стан бойової, спеціальної, транспортної техніки, спеціальних засобів, матеріальна забезпеченість, морально-психологічний стан і рівень тактичної, бойової підготовки особового складу, наявність поранених і хворих. Водночас із вивченням даних щодо власних сил і засобів встановлюється їхнє кількісне і якісне співвідношення із супротивником (при операціях з припинення масових заворушень, ліквідації диверсійно-розвідувальних груп, великих антитерористичних операцій тощо); їхній вплив на виконання поставленого завдання; з'ясовується, яке перегрупування необхідно здійснити.

Додані сили та засоби (сусіди) вивчаються за тими самими параметрами, що і власні сили та засоби. Головна увага зосереджується на їхньому стані й очікуваних термінах прибуття в райони зосередження. При проведенні операції на території кількох регіонів вивчаються сили і засоби сусідніх органів внутрішніх справ, з якими встановлюється тісна взаємодія.

Місцевість керівнику й оперативному штабу необхідно вивчити досконально, знати її характер і тип рельєфу, наявність природних і штучних перешкод, стан доріг, пішохідних доріг, прохідність, умови маскування, спостереження, орієнтування, ведення вогню тощо. Той або інший характер місцевості має різне значення залежно від типу операції.

Гідрометеорологічні умови, пори року і час доби вивчаються щодо їхнього впливу на швидкість здійснення маршруту, вибору оптимального часу для проведення операції, умов для застосування спеціальних хімічних засобів. В останньому випадку мають значення температура і вологість повітря, опади, напрямок вітру.

Дані про радіаційну, хімічну, бактеріологічну обстановку важливі при діях із ліквідації наслідків аварій, катастроф тощо. Вони необхідні для визначення допустимого часу роботи нарядів міліції в осередку або зоні зараження, організації роботи з дегазації, дезактивації місцевості, техніки, спорядження тощо.

Вивчення соціально-економічного стану регіону, настроїв населення має особливе значення для прогнозування ймовірних над-

звичайних ситуацій. Так, розвинута промислова і транспортна інфраструктура регіону уможливорює аварії і катастрофи. Соціально-економічна напруженість може спричинити масові заворушення, порушення спокою певних прошарків, етнічних груп населення екстремістськими елементами. Вивчення настрою населення окремого району може становити й оперативно-тактичний інтерес: в якій мірі організатори масових заворушень, терористи й інші озброєні злочинці можуть розраховувати на співчуття населення? чи знайдуть дії органів внутрішніх справ підтримку широкої громадськості? що необхідно робити для зміни негативних настроїв певних груп населення?

При збиранні даних про оперативну обстановку має бути забезпечена своєчасність їхнього надходження. Отримані невчасно дані – марні. Вимога своєчасності потребує високої оперативності при збиранні й аналізі даних про обстановку щодо роботи штабу. Якщо в період підготовки операції й ухвалення рішення керівнику потрібна сукупність даних про обстановку, то вже в ході операції його, насамперед, цікавитимуть відомості про ті деталі обстановки, що у певний момент впливають на дії підлеглих підрозділів, груп бойового порядку і вимагають уточнення або зміни раніше прийнятого рішення. Такими відомостями найчастіше є дані про напрямок руху злочинців, натовпу, характер опору тощо. Відсутність тих або інших даних про обстановку не звільняє керівництво операції від прийняття рішення, і тоді приймати його доводиться на підставі неповних даних, покладаючись на наявний досвід та інтуїцію.

Вірогідність і точність даних про обстановку полягає в їхній повній відповідності дійсності. Незначні помилки, допущені при оцінці обстановки, можуть призвести до неправильного рішення і, більше того, зриву операції загалом. Тому жоден командир (старший) групи бойового порядку, жоден офіцер оперативного штабу не має права допустити порушення вимог щодо правдивості і точності повідомлень про обстановку, прикрашати дійсність, якою б непривабливою вона не була.

У практичній діяльності оперативних підрозділів можлива ситуація, коли необхідність проведення операції по захопленню озброєних злочинців виникає раптово, неочікувано. Проведення таких операцій по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів пов'язано із застосуванням різних сил, засобів і методів, виконанням різного роду дій, координацією зусиль різних оперативних та інших підрозділів ОВС. Діяльність оперативних підрозділів при проведенні планування повинна опиратися на те, що планування повинне бути тривалим, детальним, наскільки дозволять дані про супротивника, і досить гнучким, щоб враховувати непередбачені об-

ставини [2, с. 103–109]. Ще Клаузевиц звернув увагу на наявність непорозумінь (впливу різного роду випадкових факторів), що перешкоджають здійсненню початкового плану на практиці, призводять до його перекидання [3, с. 87–90]. На думку американських воєнних теоретиків, складання чітких і простих планів сприяє успішному веденню бойових дій [4, с. 109]. Цього принципу дотримувався і Наполеон, який писав: «Оскільки воєнне мистецтво є мистецтвом виконання, всі складні комбінації мають відкидатися. Простота є першою передумовою вдалого маневру» [5, с. 31].

При вищевказаному підході до підготовки та проведення операцій відбувається становлення та ріст професійної майстерності керівного та начальницького складу органів внутрішніх справ, зростає їх значення на своїх посадах, вони впевнено діють при виникненні надзвичайних обставин, стають господарями положення справ на місцях.

Список літератури: 1. Вероятное прогнозирование деятельности человека. М., 1977. 2. Громов В. І., Васильєв Г. А, Енциклопедія безпеки М., 1998. 3. Клаузевиц, О. войне. М., 1941. 4. Савкин В.Е. Основные принципы оперативного искусства и тактики. М., 1972. 5. Мильштейн М. А., Слободяно А. К. О буржуазной военной науке. М., 1961.

Надійшла до редколегії 30.03.07

І. В. Власенко, В. В. Федоров, О. М. Чміль, Є. А. Пальваль

КРИТЕРІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Одним з основних завдань міліції, згідно із Законом України «Про міліцію», є «виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення». Протидія правопорушенням тягне за собою підвищення небезпеки для працівників міліції. Так, тільки в Харківській області за 2005 р. під час несення служби було травмовано та поранено 10 працівників міліції, загинуло 2. А тільки за п'ять місяців 2006 р. – відповідно 6 та 2. У цілому в Україні під час несення служби за 2005 р. отримало травми та поранення 124 працівника міліції, а загинуло 36. За десять місяців 2006 р. через недостатнє знання правил застосування та використання табельної вогнепальної зброї, спеціальних засобів, нехтування правилами особистої безпеки, непрофесіоналізм та психологічну неготовність до дій в екстремальних ситуаціях, втрату пильності при затриманні порушників громадського порядку та підозрюваних у скоєнні злочинів загинули 18 працівників ОВС, ще 206 отримали поранення.